

— 9. Verordnungs- und Amtsblatt des Ober. Kommissars in der OZAK, št. 4, 7. 12. 1943 — 10. Globocnikov dopis! — 11. Zaupna naredba inšpektorja SNVZ št. 13 (24. 3. 1945) in št. 14 (29. 3. 1945), AIZDG, domobranski fondi, fasc. 4. — 12. Dopis stotnika Langa inšpektorju iz Gorice št. 278 (25. 7. 1944), AIZDG, domobranski fondi, fasc. 14. — 13. »Junaku v spomin«, Toiminski glas, leto II, št. 5 (3. 2. 1945). — 14. Zaupna naredba zastopnika inšpektorja majorja R. Ferenčaka št. 31 (5. 9. 1944), AIZDG, domobr. fondi, fasc. 4. — 15. Nace Hladnik, Domobranstvo v idrijskem kotu, Vestnik-Noticiero, leto XII, št. 9, Buenos Aires 1961, str. 240. — 16. AIZDG, nemški fondi, fasc. 201/II. — 17. Dopis Predsedstva SNOS PNOO 25. 11. 1944, AIZDG, part. fondi, fasc. 540/VI. — 18. Okrožnica PNOO o politizaciji šolstva 22. 1. 1944, AIZDG, part. fondi, fasc. 540/III. — 19. AIZDG, nemški fondi, fasc.

202/IV. — 20. Zaupni dopis inšpektorja SNVZ št. 100 (4. 7. 1944), AIZDG, domobr. fondi, fasc. 5. — 21. Poročilo ppolk. Kuhna in majorja Degenerja o službenem potovanju po Italiji, National Archiv Washington, T-175, R-8. — 22. AIZDG, part. fondi, fasc. 540/VI. — 23. Za Idrijsko glej prispevek Naceta Hladnika o domobranstvu v idrijskem kotu! — 24. France Bevk, Apostolski blagoslov — narodnim izdajalcem, Partizanski dnevnik, št. 306, leto II, 18. 11. 1944. — 25. Branko Marušič, Goriški periodični tisk o NOB zadnje mesece vojne, Boj za svobodo, Trst 1975, str. 140. — 26. Poročilo IOOF za Primorsko Slovenijo 19. 8. 1944, AIZDG, part. fondi, fasc. 540/V. — 27. Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo, Ljubljana, v ilegali IV, Ljubljana 1970, str. 285. — 28. Andrej Pagon-Ogarev, Osvoboditev Tolmina dne 30. aprila 1945, Tolminski zbornik 1975, str. 17.

GRADITEV LJUDSKE OBLASTI IN OBNOVA V LJUBLJANI V LETIH 1945—1947

MARJAN DRNOVŠEK

»Prišel je dan, katerega smo tako težko pričakovali. Ljubljana je osvobodjena, Ljubljana je resnično svobodna in se zbuja k novemu življenju. Hvala vam junaki!«¹ Dan osvoboditve, sončna sreda 9. maja, in naslednji dan sta bila praznična dneva. Ljubljanci so navdušeno pozdravljali osvoboditelje na okrašenih ulicah. Radio Svobodne Ljubljane je začel oddajati že prvi dan svobode ob 6,30 zjutraj, istega dne pa je izšla tudi prva številka Slovenskega poročevalca izdana v svobodi. Sledil je sprejem Narodne vlade Slovenije na Kongresnem trgu 10. maja, dva dni kasneje je bila počastitev padlih na istem trgu in v nedeljo, 13. maja, je bil prvi partizanski miting na Taboru. Na večer Titovega rojstnega dne, 25. maja, so zagoreli kresovi na okoliških hribih, naslednji dan pa je tov. Tito obiskal Ljubljano in spregovoril množici z balkona Univerze, popoldne pa se je sprehodil po ljubljanskih ulicah.

VOLITVE V ORGANE 0F MAJA 1945

Osvoboditev Ljubljane pomeni za delo KPS, OF in njenih množičnih organizacij le prehod iz ilegalnega v legalno stanje. Njihova dejavnost v zadnjih dneh pred osvoboditvijo je bila skoraj javna. Osvobodilna fronta ni bila samo politični, temveč tudi oblastni dejavnik v vsem obdobju NOB. In prav Ljubljana je imela pomembno vlogo pri nastanku

in razvoju OF, o čemer je govoril tudi Boris Kidrič na sprejemu Narodne vlade Slovenije 10. maja v Ljubljani.

Vojaško in civilno oblast v mestu je po osvoboditvi začasno prevzela Komanda mesta Ljubljane, medtem ko je bila politična oblast trdno v rokah OF, ki je tudi že opravljala del oblastnih funkcij. Na ljubljanski mestni občini je prevzel oblast »začasni mestni terenski odbor OF«, ki ga je imenoval glavni terenski odbor OF. Na dan osvoboditve je izdal okrožnico, naslovljeno na občinske uradnike, mestne zavode in podjetja z apelom: »... da z dostojanstvom in mirom pozdravljate naše hrabre čete ter jih sprejemate z vsemi onimi častmi, ki so si jih zaslužili s svojim požrtvovalnim osvoboditeljskim delom.«² Za začasnega nosilca županskih dolžnosti je bil postavljen mestni višji svetnik dr. Arnošt Brilej, za člane »začasnega mestnega odbora OF« pa Stane Gašperšič, ing. Dušan Gregorka, Boris Kogovšek, Stane Miklavčič, Igor Puc in Bojan Šega.

Komanda mesta Ljubljane s sedežem v Kazini je naslovlila prve odredbe in razglase na ljubljansko prebivalstvo z namenom: »... da se zagotove potrebni javni red in mir, osebna in imovinska varnost.«³ Že 10. maja je izšla prva odredba, s podpisom komandanta mesta Ljubljane ppolk. Jožeta Borštnarja, s sledečimi zahtevami:

- »1. Civilno prebivalstvo naj ostane popolnoma mirno na svojih domovih. Vsem je zajamčena varnost življenja in osebna lastnina.
2. Vsi javni in zasebni uslužbenci morajo nadaljevati svoje delo na dosedanjih službenih mestih.
3. Zasebni pisemski, telefonski in telegrafski promet je začasno ukinjen.
4. Vse trgovine morajo biti do nadaljnjega zaprte. Lekarne poslujejo ves dan in opravljajo običajno nočno službo.
5. Gostinski obrati, mesarije in pekarnice poslujejo ves dan.
6. Točenje alkoholnih pijač v javnih lokalih je do nadaljnjega prepovedano.
7. Vsi industrijski in prometni obrati naj obratujejo dalje.
8. Sežiganje kakršnih koli dokumentov ali drugačno uničevanje arhivov je prepovedano.
9. Potovanje z območja komande mesta Ljubljane je dovoljeno s posebno dovolilnico, ki jo izda komanda mesta Ljubljana.
10. Brez posebnega dovoljenja je gibanje civilnega prebivalstva od 20. ure zvečer do 6. ure zjutraj izven doma do nadaljnjega prepovedano.
11. Vsako nasilje, osebno obračunavanje, ropanje, plenjenje javne ali vojaške imovine je najstrožje prepovedano.
12. Civilno prebivalstvo je dolžno dajati vojaškemu oblastvom vsa potrebna pojasnila.«⁴

Do začetka junija 1945 je bilo izdanih še 9 odredb in 7 razglasov.⁵ Za njihove kršitelje pa je bilo predvideno sojenje pred vojaškim sodiščem.

13. maja je bil zbor aktivistov OF, ki se ga je udeležilo ok. 2000 ljudi. Na njemu so bile dane smernice za pripravo konferenc na terenu za volitve kvartnih odborov OF in za volitev delegatov za Mestni odbor OF (MOOF). Te konference so bile od 13. do 16. maja v 59 kvartih in ustanovah. To je bila prva večja politična akcija OF med ljubljanskim prebivalstvom po osvoboditvi. Poudarjena je bila začasnost bodočih kvartnih odborov OF in MOOF zaradi postopnega državnopravnega urejanja in zaradi nepopolnega števila prebivalstva v Ljubljani (vračanje iz internacije in partizanov). Volitve 16. maja so potekale po navodilih Izvršnega odbora OF, ki je želel: »... da si Ljubljanci na čim demokratičnejši način tako, kot ga izpovedujejo načela OF, izvolijo svoje zastopnike, ki

bodo resnični predstavniki ljudstva in ki bodo zastopali interese volivcev.«⁶ Magistratni odbor OF pa je pozival: »Volitev naj se udeleže vsi mestni uslužbenci in uslužbenke brez izjeme. Sodelovanje pri volitvah ni obvezno, je pa dolžnost vsakega izmed nas, ki čuti potrebo in voljo za sodelovanje pri obnovi naše Ljubljane in naše Slovenije, ki izmučena od okupatorske tiranije čaka rok, ki jo bodo dvignile in negovale.«⁷ To so bile prve svobodne volitve v Ljubljani. Izvoljeni kvartni odbori OF so poleg političnih funkcij opravljali tudi naloge oblastnega značaja, ki so jih opravljali do volitev narodnoosvobodilnih odborov (NOO) konec julija 1945. leta v Ljubljani.

Na volitvah izvoljeni delegati OF so se zbrali 19. maja v unionski dvorani in izvolili MOOF in njegov plenum. Predhodne konference, katerih se je udeležilo ok. 26.200 ljudi, so izvolile 515 delegatov. Na samem zboru jih je bilo prisotnih 445 (89 %).⁸ Predsednik plenuma in MOOF je postal dr. Igor Lunacek, ki je na zboru opozoril na nalogi utrjevanja uspehov NOB ter razkrinkavanja petkolonašev in obnove Ljubljane pod parolo »Vsi na fronto dela«. S temi volitvami so bili položeni temelji povojnega razvoja ljudske oblasti v Ljubljani.

Na prvi seji MOOF, dne 20. maja, je bila opravljena formalna ločitev upravnih (oblastnih) od politično-organizacijskih poslov z ustanovitvijo dveh ločenih tajništav. Določeni so bili odseki za prehrano in preskrbo, za prosveto, za socialno skrbstvo, za zdravstvo, za finance, za industrijo in obrt, za obnovo, za notranje zadeve in za upravo mestnih podjetij. Do začetka junija so bili ustanovljeni še stanovanjski odsek, odsek za gradnje in obnovo in personalni odsek.⁹ Med prvimi političnimi nalogami MOOF je bila vzpostavitev rajonov OF, za kar so bili zadolženi posamezni člani MOOF, katerih naloga je bila sploh pregled položaja na terenu. Za vodenje teh poslov je bil sestavljen sekretariat 3 ljudi (Novak Ivan-Očka, Skulj Hela in Kovač Ida), ki je: »... vodil kontrolo nad politično organizacijskim delom, vodil brez široke seje terensko drobno delo in kartoteko aktivistov.«¹⁰ Že na drugi seji MOOF dne 31. maja, je bil ustanovljen »širši politični aktiv«, ki je bil odgovoren za vse politično delo izven uprave. Sredi junija je MOOF ugotovil spremembo politične situacije v Ljubljani: »Razpoloženje ni več tisto kot prve dni osvoboditve, prihaja iztreznjenost in kritičnost, ki je Slovencem že prirojena.«¹¹ Kot nalogo si je postavil: »Vse sile moramo vložiti v politično delo prav do mase, ljudstvo moramo naučiti

I. kongres OF v Ljubljani
julija 1945 (Fototeka Zgodo-
vinskega arhiva Ljubljana)

ceniti vse naše žrtve za vzpostavitev naše oblasti, ker se še ne zaveda ljudske oblasti, ki jo vsak sam izvršuje.«¹² Ljubljana je bila politično zelo razgibana. Sledile so si številne manifestacije (npr. II. kongres AFŽ od 9. do 10. junija, I. kongres ZMS od 25. do 27. junija), mitingi in podobno.

Zaradi prepletanja kompetenc Komande mesta Ljubljane in MOOF je prišlo 21. maja do skupnega sestanka, na katerem so pregledali dotedanje delo in si zastavili bodoče naloge.¹³ V glavnem je obdržala vojska vse važnejše zadeve v svojih rokah (npr. mobilizacijo prevoznih sredstev — predvsem koles, živine in podobno). Pri Komandi mesta Ljubljane so v tem času delovali oborožitveni odsek, mobilizacijski odsek, sanitetni odsek, prometno-tehnični odsek, tehnični odsek, ekonomski odsek in stanovanjski odsek.

Obdobje od osvoboditve do volitev v NOO lahko označimo za prehodno obdobje v izgradnji ljudske oblasti v Ljubljani zaradi prepletanja civilne (MOOF) in vojaške oblasti (Komanda mesta Ljubljane) na eni strani ter političnih in oblastnih funkcij na drugi strani v MOOF in terenskih ter kvartnih odborih OF.

VOLITVE V NOO V LJUBLJANI, 29. JULIJA 1945

Za izvedbo volitev je bila potrebna organizacijsko upravna razdelitev in razmejitve Ljubljane. Na prvi seji MOOF so določili rajone OF: Šiška, Bežigrad, Vič, Trnovo, Moste, Poljane, Center in »okoliške kraje« Polje, Tacen, Dobrova in okoliš Ižanske ceste. Ob popisu prebivalstva in hiš sredi julija meseca so bile k »okoliškim krajem« uvrščene Dravlje, Ježica, Dev. Marija v Polju, Rudnik

in Št. Vid.¹⁴ Razdelitev mesta na četrti kot teritorialne enote za bodoče delovanje organov ljudske oblasti na terenu je bila izvedena še pred volitvami v NOO, vendar uradno določena šele meseca avgusta in v začetku septembra potrjena z zakonom o upravni razdelitvi federalne Slovenije.¹⁵ Ljubljana je bila razdeljena na 10 četrti: I. Center, II. Tabor, III. Rakovnik, IV. Moste, V. Vič, VI. Bežigrad, VII. Šiška, VIII. Polje, IX. Ježica in X. Št. Vid. Mestne meje so pogojevali ekonomski razlogi in predvidevanja prostorskega razvoja mesta. Skupna površina Ljubljane je bila 150.15 km². Do manjših teritorialnih korektur je prišlo pri upravni razdelitvi 14. 9. 1946. leta, ko so bila mestu priključena manjša naselja v obsegu 332 ha ter odcepljena v obsegu 3006 ha.¹⁶ Te spremembe so imele velik odmev med prebivalstvom. Tako je npr. predvidena odcepitev vasi Dvor, Stanežiče, Medno, Podutik, Glince in Toško čelo od Ljubljane povzročila negotovanje med ljudmi teh krajev. Čutili so se odrinjene od industrijskih centrov. Zagovorniki teh sprememb pa so se sklicevali na potrebo združevanja izrazito kmečkih naselij posebej in delavskih naselij posebej.¹⁷ So pa bili tudi primeri izraženih želja po odcepitvi od Ljubljane (npr. Polje je večkrat izrazilo željo po odcepitvi od Ljubljane in pridobitvi statusa lastnega okraja).¹⁸

Pred volitvami so bili na terenu masovni sestanki, konference in zborovanja pod vodstvom OF in njenih množičnih organizacij, na katerih so poudarjali pomen teh volitev in njihovo demokratičnost, pomen ideje bratstva in enotnosti ter privrženosti programu OF, ki ga je sprejela na svojem I. kongresu v Ljubljani sredi meseca julija leta 1945. Ljudje

so postavljali največ vprašanj v zvezi z razdelitvijo mesta na četrti in glede bodoče vloge NOO. Razjasnjeval se jim je odnos vsem dobro znane OF do NOO kot temeljev ljudske oblasti. Slovenski poročevalec je zapisal: »Do sedaj so v Ljubljani vse posle političnega in posle oblastnega značaja vršili odbori Osvobodilne fronte. Naloga odborov Osvobodilne fronte je predvsem politična vzgoja našega ljudstva, in to vzgoja posameznikov kakor ljudskih množic. Od volitev v mestne četrti naprej bodo odbori Osvobodilne fronte v Ljubljani vršili izključno to politično funkcijo.«¹⁹

Volitve so bile na nedeljo 29. julija 1945. Komanda mesta Ljubljane je na ta dan ukinila policijsko uro. Ljubljanci so volili člane NOO vseh 10 mestnih četrti in 52 poslancev v okrožno mestno skupščino. Na kandidacijskih listah so bili pripadniki vseh slojev prebivalstva in hkrati prekaljeni borci revolucije. Volitve je vodila Okrožna volivna komisija za mesto Ljubljano s podrejenimi četrtnimi volivnimi komisijami, ki so pripravljale volivne sezname, sprejemale reklamacije in vodile volitve na terenu. Okrožna volivna komisija je podala poročilo o volitvah, po katerem je v 10 mestnih četrtih imelo volivno pravico 81.564 prebivalcev (od 114.900 živečih v Ljubljani). Volilo jih je 80.274 (98,41 %), medtem ko je bilo število oddanih glasov 72.190 (89,90 %). Po posameznih mestnih četrtih je bila udeležba sledeča: Center 80,93 %, Tabor 85,68 %, Rakovnik 93,73 %, Moste 92,32 %, Vič 92,96 %, Bežigrad 97,77 %, Šiška 96,38 %, Polje 96,76 %, Ježice 90,64 % in Št. Vid 94,12 %, ²⁰ Vojska je volila samo 10 poslancev v okrožno mestno skupščino 3. in 5. avgusta. Udeležba je bila sledeča: I. slovenska divizija NO 82,70 %, IV. armija 78,70 %, komanda IV. armije 67,25 %, komanda ljubljanskega vojnega področja 98,49 % in OZNA 100 %.²¹

Spomladi leta 1946 so bile nadomestne volitve v četrtne ljudske odbore. Na teh je bila udeležba naslednja: Center 90,13 %, Bežigrad 91,50 %, Št. Vid 59,05 %, Moste 97,51 %, Šiška 92,77 %, Tabor 88,00 %, Ježica 95,00 %, Vič 92,00 %.²² Največja abstinenca je bila v ČLO Št. Vid, ker: »Aktivisti volitev niso dobro organizirali in tako so jih morali ponavljati v posameznih terenih...«²³ Kar 14,46 % glasov pri teh volitvah je bilo neveljavnih.

Z izvolitvijo ČNOO (jeseni leta 1945 se preimenujejo v ČNO in z začetkom leta 1946 v ČLO) julija 1945. leta je bila izvedena tudi formalna ločitev političnih funkcij od funkcij ljudske oblasti. Stvarno ločevanje pa je bilo povezano z velikimi problemi, katerim je bila posvečena konferenca ČNOO in Mestnega

NOO dne 22. 8. 1945, ki je opozorila na napake pri delu in predvsem na pojav »kvartnih despotov«, ki niso hoteli razumeti ločitve političnih od oblastnih funkcij in prepustitev zadnjih izvoljenim ČNOO. Tov. Sergej Kraigher je pojasnil: »Da se napravi popolna jasnost, smo pristopili k likvidaciji kvartnih odborov, ki so združevali politično vodstvo s funkcijo oblasti ter smo formirali terenske in ulične odbore OF, ki se ne le po kompetenci, ampak tudi po teritorialnem obsegu ne krijejo s prejšnjimi kvartnimi odbori...«²⁴ Poudarjen pa je bil pomen OF in njenih množičnih organizacij (AFŽ, ZMS, sindikatov in drugih) pri politični aktivizaciji ljudskih množic za tvorno delo v ČNOO, ki so bili temeljni organi ljudske oblasti in hkrati pomožni tj. izvršilni organi Mestnega NOO, saj: »Četrtni je edina stopnja med volivci in mestnim kot okrožnim odborom in združuje krajevni in okrajni odbor, ne da bi imela vso njihovo oblast.«²⁵ Ljudi je bilo treba prepričevati o novem značaju teh upravnih enot v primerjavi s predvojnimi stanjem: »Občin ni več. Najnižje nove edinice pa niso pravni naslednik bivših občin, temveč docela nove samoupravne edinice z na novo odeljenim delokrogom.«²⁶ Večkrat so se postavljala tudi vprašanja o odnosu med četrtnimi in mestnim odborom glede kompetenc, realnega pomena obeh in podobno. Ne glede na vrsto problemov v zvezi z delom četrtnih ljudskih odborov v obeh povojnih letih so imeli in opravili pomembne naloge s področij organizacije preskrbe, socialnega skrbstva, statističnih popisov, volitev in z vseh drugih področij dela, ki so bila vezana neposredno na terensko delo.

Ljubljana je po teh volitvah imela značaj okrožja do njihove razpustitve januarja leta 1947, ko so bile njihove kompetence in odgovornosti prenesene na dotedaj podrejene ok-

Dom Titove mladine (Fototeka MLRS)

raje. Okrožna mestna skupščina (MNOO) se je v razdobju 1945—1947 sestala le trikrat. Vlogo izvršne oblasti in dejanski nosilec mestne politike je bil Izvršni odbor MNOO, ki je bil izvoljen 14. 8. 1945 s predsednikom Franom Albrehtom na čelu.

Skozi vso dobo so se morali organi ljudske oblasti boriti s pojavi birokratizma (uradniškega odnosa do ljudi), egoizma in karierizma. Utrjevanje delovne discipline, tekmovanja pri delu, upravno politični tečaji (z namenom dvigniti delovno in politično moralo uradnikov), načrtnost in konstruktivna kritika so bila glavna orožja v boju proti nezdravim pojavom.

ZBORI VOLIVCEV

Pri izgradnji ljudske oblasti so imeli važno vlogo zbori volivcev, ki so bili oblika neposrednega sodelovanja delovnih ljudi pri odločanju in graditvi nove družbe. Na teh zborih so odkrili marsikatero napako, kot npr. jeseni leta 1945 pomanjkljivo povezanost mestnega in četrtnih ljudskih odborov, ki se je kazala v tem, da mestni ljudski odbor ni poznal problemov terena, teren pa se je na drugi strani izgubljal v drobni kritiki in lokalizmih brez posluha za širše mestne probleme. O tem so govorili tudi na konferenci ČNO dne 4. 10. 1945, ko je Sergej Kraigher kritiziral premajhno aktivnost zborov volivcev, ki: »...so preveč splošni politični sestanki ali imajo preveč značaj osebnega razčiščevanja o delu posameznika pri osvobodilni borbi v preteklih štirih letih. Kvečjemu se še dotikajo vprašanj glede socialnih podpor, razdelitve oblek ali obutve in podobno...«²⁷

V Ljubljani je bilo meseca oktobra leta 1945 58 zborov volivcev z ok. 500 udeleženci na vsakem, kar je bila samo 50 % udeležba v primerjavi s številom volivcev. Najslabši je bil odziv v Centru in na Taboru, največji pa na Viču, za katerega ugotavlja poročevalec: »Na zboru je bilo veliko kritike, zdrave kritike, pa tudi nekaj neumestne...«²⁸ Jesenski zbori volivcev so bili posvečeni pripravam na volitve v ustavodajno skupščino Federativne demokratične Jugoslavije, vendar so na njih obravnavali tudi probleme iz vsakodnevnega življenja (črna borza, preskrba in prehrana, stanovanjska stiska in podobno).

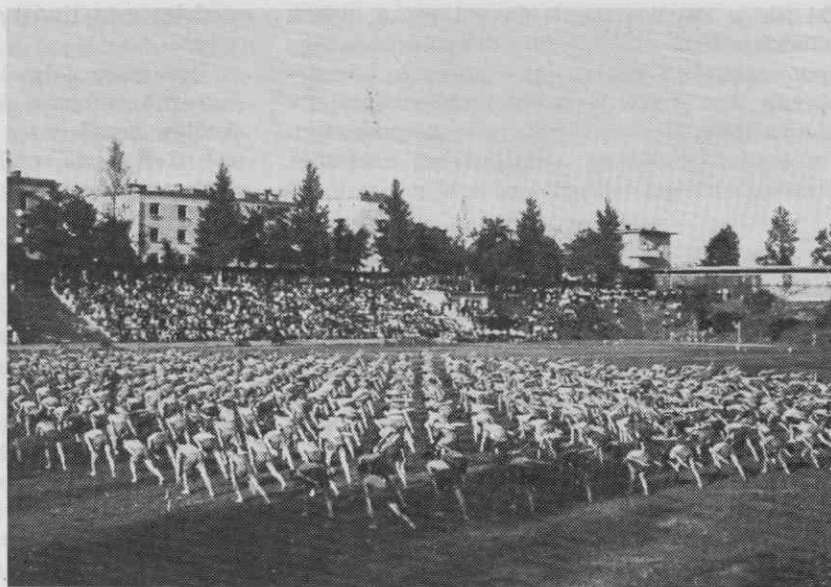
Spomladi leta 1946 je bilo delo zborov volivcev ponovno zelo živo v zvezi z obravnavo dela mestnih in četrtnih ljudskih odborov. Tudi na teh zborih so dominirali vsakodnevni problemi (davki, patronati nad socialnimi ustanovami, prostovoljno nedeljsko delo, zadružništvo, vojni dobičkarji itd.). Tudi za te

zore je bila značilna slaba udeležba, saj: »Udeležba v večini četrti ni dosegla niti 50 %. Ta udeležba kaže, da ljudje še niso osvojili vsebine zbora volivcev. Isto izpričuje tudi višina diskusije. Poraznega števila udeležbe na zborih volivcev in vse neproduktivnosti teh zborov volivcev ne gre pripisovati kakemu globjemu političnemu procesu v mestu Ljubljani...«²⁹ Tako se je v ČLO Tabor na 6 zborih zbralo le 1800 volivcev (od 14.000), v Klečah in Savljah je bila udeležba le 20 %, v Tomačevem kar 60 %, najslabša pa v Št. Vidu, kjer se je zborov volivcev udeležilo le 60 ljudi!³⁰

Jeseni leta 1945 je potekala živahna politična akcija za pripravo na volitve v ustavodajno skupščino FDJ pod vodstvom OF ter partijskih organizacij. Na zborih volivcev so sprejemali resolucije proti vrnitvi Petra II. in sploh proti monarhični ureditvi države pod parolo »Nočemo več povratka v staro«. Ljubljana je volila 3 poslance na listi Ljudske fronte Jugoslavije (Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja in dr. Marijana Breclja). Rezultati volitev so bili naslednji: glasovalo je 97,9 % volivcev, in sicer za zvezno listo OF 93 % (za črno skrinjico 7 %) in za federalno listo OF 93,2 % (za črno skrinjico 6,8 %).³¹ Velik dogodek je bila razglasitev republike 29. 11. 1945 in sprejetje ustave FLRJ januarja naslednje leto. Osnutek ustave so obravnavali na masovnih sestankih po terenu in na seji MNO, ki je v sprejeti resoluciji zapisal, da: »...se ljubljansko prebivalstvo po svojih četrtnih in terenskih odborih z velikim zanimanjem in konstruktivnim sodelovanjem udeležuje diskusij o ustavi... Ljubljansko prebivalstvo ve ceniti izreden pomen državnega pa tudi združnega sektorja, prav tako dejstvo, da daje ustava vse možnosti razvoja privatnega sektorja...«³² Prva slovenska ustava pa je bila sprejeta leto dni kasneje.

Ljubljansko prebivalstvo je sodelovalo tudi v akcijah množične podpore za pravično rešitev slovenskih meja. To se je odražalo v manifestativnih pohodih po ljubljanskih ulicah (npr. 8. 9. 1945), sprejemanju resolucij v podjetjih, ustanovah, šolah, društvih in podobno.

Prvi dve povojni leti sta važni v razvoju novih družbenih odnosov. Na eni strani so bili določeni temelji, postavljeni že med NOB in izvajani na osvobojenem ozemlju (npr. razvoj NOO), na drugi strani pa so mirnodobni pogoji dela postavljali nove naloge in možnosti za iskanje novih poti. To obdobje je izrazito po prepletanju starega z novim in pomembno za razvoj socialističnih družbenih odnosov.

Fizikturni zlet v Ljubljani avgusta 1945 (Fototeka MLRS)

OBNOVA

Ljubljana ni utrpela velike materialne škode na zgradbah, komunikacijah in drugih javnih objektih v času vojne. Kljub temu pa je uspelo umikajočemu se okupatorju poškodovati črnuški most čez Savo, karlovški most, železniški most čez Gruberjev kanal ter razstreliti strojnico in hladilnico mestne klavnice, ki so jo obnovili šele aprila leta 1946.³³ Važne mestne institucije, kot so mestni vodovod, elektrarna, plinarna in druge, so ostale nepoškodovane. Poškodovana pa so bila nekatera šolska poslopja, v katerih je bivala vojska. Veliko škode na železniški postaji, in razbitje okenskih stekel daleč okrog nje, je povzročila eksplozija municije v noči od 8. na 9. junij 1945 na ljubljanskem kolodvoru. V tem obdobju: »... je bilo treba že v neposredni zvezi z obnovo odstranjevati tudi zaostanke v razvoju, ki jih je Ljubljana občutila še iz prejšnjih dob...«³⁴

Pri obnovi domovine v duhu Junakom borbe naj sledijo junaki dela (B. Kidrič) se je zahtevala delovna disciplina, boljša organizacija dela, čim večja racionalizacija pri delu, štednja pri materialu, načrtno izkoriščanje prevoznih sredstev in udarništvo ter dviganje storilnosti in strokovnosti dela. Prosto-voljno delo je imelo veliko vlogo. Organizirali so delovne nedelje, večdnevne delovne akcije, mladinske delovne brigade. Prosto-voljno delo je bilo častno in opravljeno z navdušenjem in mladostnim zanosom, čeprav so poleg mladine — od študentov do mlajših pionirjev — sodelovali tudi starejši (uradniki, kmetje, profesorji in predstavniki vseh poklicev). Vsak je po svojih močeh pomagal pri

obnovi Ljubljane. Kramp, lopata in samokolnica so bili glavni pripomočki pri delu, ko so odstranjevali ostanke vojne (bunkerje v okolici mesta, ruševine in podobno), ter pomagali popravljati ceste proti Ježici, Dolenjski in proti Vrhniki. V poročilu uprave cest mesta Ljubljane o delu dne 19. 5. 1946 beremo: »Delo vršijo masovne organizacije mesta Ljubljane. Število udeležencev: OF (1902), AFŽ (536), ZMS (734). Opravljenih delovnih ur: 14.614. Delo: snaženje jarkov in cest, regulacija cest, naprava cest in pločnikov. Opravljeno tudi 387 voznških ur (76 voznikov s 17 kamioni.«³⁵ Ljubljanci so pomagali tudi pri obnovi partizanskih vasi v mestni okolici, mladinci pa so v tem času organizirali dve večji delovni brigadi (I. MDB je pomagala pri pospravljanju lesa v Bohinju leta 1945, II. MDB pa je poleti leta 1946 sodelovala pri delih na Krškem polju). Za Ljubljano kot mesto je bila velikega pomena obnova prometa. Prvi vlak po osvoboditvi je pripeljal iz Zidanega mosta 12. 5. 1945, medtem ko je prva medkrajevna avtobusna zveza (Ljubljana—Črnomelj, 113 km) zaživela 27. junija istega leta. Krajevni oziroma mestni promet je bil obnovljen že prej, saj tramvaj (električna cestna železnica) ni utrpel nobene večje škode, vedno bolj pa se je uveljavljal avtobusni promet (npr. v začetku junija je bila vzpostavljena avtobusna zveza Ježica—Ljubljana).

REVOLUCIONARNI UKREPI IN GOSPODARSTVO LJUBLJANE

Važen pogoj za uspešno obnovo gospodarskega življenja so bili revolucionarni ukrepi,

ki jih je začela izvajati nova ljudska oblast. Obdobje 1945—1947 je bila doba prehoda najpomembnejših proizvodnih sredstev v državno last. Tako je ljudska oblast dobila v svoje roke ključne položaje v gospodarstvu in s tem osnovo za nadaljnji boj z ostanki kapitalističnega sektorja.

Na podlagi odloka Avnoja z dne 21. 11. 1944 je bila zaplenjena imovina nemških državljanov in imovina nemške države ter vojnih zločincev in njihovih pomagačev. Podatki o tej imovini so se zbirali na terenu, vendar odziv ni bil vedno enak pričakovanemu. To premoženje so upravljale komisije za upravo narodne imovine (KUNI). V Ljubljani so bila leta 1945 zaplenjena podjetja: Papirnica Vevče, Saturnus, Pivovarna Union, Josip Kunc et Comp., Stora in druga.

Pod prisilno državno upravo so prišla tudi podjetja tujih državljanov, ki so služila okupatorju (sekvester).

Dne 29. 5. 1945 je stopil v veljavo zakon o odvzemu vojnega dobička. Kot vojni dobiček je bil določen višek imovine v katerikoli obliki, katerega je pravna ali fizična oseba imela dne 9. maja 1945 preko imovine z dne 6. aprila 1941. Ta višek pa je moral biti večji kot 25.000 dinarjev. Odvezeti vojni dobiček je šel v fond za obnovo tj. v Fond v pomoč opustošenim krajem in žrtvam vojne in fašistične okupacije. Tudi pri iskanju vojnih dobičkarjev so bile angažirane ljudske množice. Vendar je za december leta 1945 ugotavljal javni tožilec za Ljubljano zastoj na tem področju.³⁹ Od 1. septembra do 1. decembra 1945 so v Ljubljani odkrili le 255 vojnih dobičkarjev. Ugotovljeno je bilo slabo

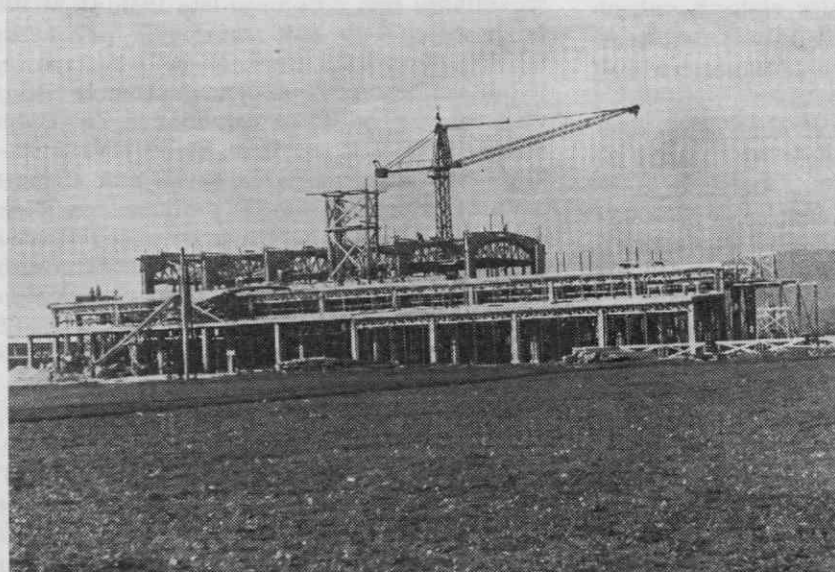
sodelovanje ljudstva pri njihovem odkrivanju.³⁷

Decembra leta 1945 se je začela izvajati agrarna reforma, ki je kot: »... eden največjih uspehov v izgradnji ljudske oblasti...«³⁸ zajela zemljišča veleposestnikov, cerkvena zemljišča, kmetije pobeglih kmetov tudi v bližnji okolici Ljubljane (npr. v Trnovem, na Lavrici, Orlah, Črni vasi in drugod). Odvezeta zemljišča so bila združena v »zemljiški sklad«. Po zainteresiranih okoliških četrtih ljudskih odborih so sestavljali sezname agrarnih interesentov, ki jih je bilo v Ljubljani zelo malo. Mestni izvršni odbor je februarja leta 1946 ugotavljal, da je v zemljiškem skladu 1200 ha (od tega 792 ha obdelovalne zemlje). Prisilcev za to zemljo je bilo 980, vendar samo 172 upravičenih.³⁹ V Ljubljani je bilo malo primerov agrarne reforme, zato je bila izvedena že do prve pomladanske setve.

H krepitvi socialističnega sektorja gospodarstva je pripomogla tudi nacionalizacija večjih podjetij, ki je bila izvedena decembra leta 1946.

Gospodarski sistem v razdobju obnove ima svoje specifičnosti tudi v tem, da so se obnavljala in ustanavljala nova podjetja, ki so imela deloma še organizacijske oblike kapitalističnih podjetij (npr. ustanavljali so tudi mešane delniške družbe, kjer je poleg državnega kapitala — več kot 50 % — sodeloval privatni ali zadružni kapital).⁴⁰ Ustanavljala pa so se tudi čisto državna podjetja, ki so predstavljala osnovo za razvoj socialističnega sektorja gospodarstva.⁴¹

Važno vlogo v Ljubljani je imela obrtna dejavnost, saj je leta 1945 kar 1/10 prebival-

Gradnja Litostroja (Foto: I. M. MLRS)

stva služilo kruh z delom v obrteh.⁴² Tega leta je bil napravljen tudi popis vseh obrtnih obratov, ki je postal osnova za novo registracijo obrtov v naslednjem letu. Glavni problem tako industrijskih kot tudi obrtnih obratov v času obnove je bilo pomanjkanje surovin. Iz tega časa so znane zbiralne akcije, pri čemer se je izkazala predvsem mladina. Tako v poročilu terenskega odbora ZMS Gra-dišče beremo: »Dne 17. 4. 1946 je 9 pionirjev in 11 mladincev med 7. in 12. uro zbralo: 2800 kg pločevine in cinka, 350 kg konzervnih škatel, 100 kg papirja, 25 kg tekstilnih odpadkov, 5 kg gumija in 4 kg bakra.«⁴³ Poleg delitve surovin so bili problemi glede delitve kreditov za obnovo delavnic, dviga strokovnosti kadra in glede racionalizacij v rokodelskih proizvodnjah. O vsem tem so predstavniki ljubljanske obrti seznanili tudi predsednika vlade Borisa Kidriča na sestanku dne 25. 10. 1945. V tem času so imele pomembno vlogo tudi obrtno — produktivne zadruge kot tudi obrtno nabavno — prodajne zadruge (npr. Čevljarsko produktivna zadruga, Oblačilna produktivna zadruga, Produktivna zadruga ljubljanskih mizarjev in druge).⁴⁴ Nastajala so tudi prva državna obrtna podjetja (Kroj 1946, Mestna čevljarna 1946, Mestna steklarna 1946 in druga). Razvoj je šel v smeri zviševanja števila socialističnih obrtnih obratov. V letu 1945 sta bila od 1744 obratov le 2 socialistična, medtem ko je bilo v letu 1947 od 1980 obratov že 41 v socialističnem sektorju.⁴⁵

Čprav je bilo obdobje 1945—1947 izrazito doba obnove, imamo v tem času tudi že nove gradnje večjega obsega. Omeniti moramo gradnjo stanovanjskih blokov ob Savski cesti (Savska kolonija), ki se je pričela jeseni leta 1946 in začetek gradnje Litostroja, ki je bil ustanovljen z odločbo vlade LRS dne 22. 8. 1946: »Registrira naj se državno gospodarsko podjetje Litostroj, livarna in tovarna strojev... z osnovnimi sredstvi din 14,794.085.16, ki obstajajo iz zgradb, zemljišč, strojev... združenih podjetij: Sekotex Ljubljana, I. Globočnik, Ljubljana, Tovarna strojev in vodnih turbin, Škofja Loka, Ernest Eylert, Maribor, Dolenc Alojzij, Ljubljana, Jugoinduš, Ivan Keršič, Št. Vid nad Ljubljano, Livarna Muta v Muti, Smole Anton, Podsmreka in Farič in sinovi, Maribor.«⁴⁶ Ustanavljala so se tudi manjša nova podjetja (npr. Tiki 1945, Lek 1946, Letov, letalska tovarna 1946, Utensilia 1946, Triglav film 1946 in druga).

PRESKRBA IN PREHRANA

Preskrba Ljubljane z življenjskimi potrebščinami v prvih dveh letih po osvoboditvi je

bila otežena zaradi hudih razmer v času obnove. Porušeni industrijski objekti, pomanjkanje produkcijskih sredstev in surovin, strokovnega kadra, slabe prometne zveze in podobno so pripomogli k znižanju količine industrijskih in obrtnih proizvodov. Kmetijstvo je bilo oslABLJENO zaradi opustošenih kmetij ter pomanjkanja živine in semen za setev. Vse to je imelo svoj odsev v življenju mest in tako tudi Ljubljane, ki je morala z ustrezno delitvijo življenjskih dobrin zadostiti minimalne potrebe vseh slojev prebivalstva.

Trgovina je imela le posredniško vlogo v tem, da je delila kontingente blaga in živil med potrošnike. Le viški so se smeli prodajati v prosti prodaji. Takoj po vojni je imela važno vlogo pri tej delitvi še privatna trgovina, vedno bolj pa se je krepil združni in državni sektor. Pri distribuciji dobrin v Ljubljani je imela važno vlogo Nabavno prodajna zadruga (NAPROZA) ter druge zadruge, kot so Železopromet, Sadjar in vrtnar, Lipa in druge.⁴⁷ Delitev blaga so kontrolirali oblastni organi Mestnega ljudskega odbora. Važno vlogo pri delitvi in kontroli so imeli četrtni ljudski odbori s svojimi uličnimi in hišnimi po-verjeniki.

Racionirana preskrba je zahtevala uvedbo potrošniških nakaznic, brez katerih si ni bilo moč zamisliti načrtnega razdeljevanja blaga. Za nabavo blaga je bil predpisan postopek, ki je zahteval pisanje prošnje, ugotovitev resnične potrebe po tem blagu, odobritev ustreznega oblastnega organa in končno pridobitev željenega, če je bil kontingent na voljo. Do živilskih nakaznic so bili upravičeni vsi zaposleni delavci, uslužbenci, njihovi družinski člani, vajenci, upokojenci, invalidi in drugi. Posebna pozornost se je posvečala fizičnim delavcem, bolnikom, nosečnicam in otrokom. Na osnovno živilsko nakaznico je vsakdo dobil določeno količino živil, s katero je moral zadostiti svojim potrebam v teku enega meseca (npr. za mesec julij 1945 se je dobilo na osnovno živilsko nakaznico: bele moke (3,87 kg), krušne moke (3,87 kg), riža (1,50 kg), fižola (500 g), olja (1 in pol dl), masti (300 g), sladkorja (250 g), soli (500 g), mila (75 g), kave v zrnu (75 g), kavnega nadomestka (125 g), kvasa (30 g), kisa (1 in pol dl), sadnega soka (4 dl), 2 kocki za juho in 1 škatlico vžigalic).⁴⁸ Preostanek življenjskih dobrin, ki niso bile razdeljene, se je lahko prodajal v prosti prodaji. V mesecu juliju 1945 je veljal splošni predpis o cenah, ki je določal za obrtne in industrijske proizvode ceno iz leta 1939 s 30 % povečanjem in za kmetijske proizvode ceno iz leta 1939, vendar s 50 % povečanjem.⁴⁹ Zato je bila prosta prodaja zelo šibka in razvita

Obnavljanje črnuškega mostu maja 1945 (Fototeka MLRS)

je bila črna borza. Mestni oblastni organi so pozivali OF, AFŽ in ZMS v okolici Ljubljane, da bi sodelovali pri prepričevanju kmetov za prodajo kmetijskih pridelkov na Ljubljanskem živilskem trgu.⁵⁰ Kajti mnogo boljše je bila prodaja na črni borzi, kjer je cena večkratno preseгла predpisano ceno iz proste prodaje. Zato je bila ena glavnih nalog MLO Ljubljane boj proti špekulacijam in črni borzi, ki je potekal več ali manj uspešno ob sodelovanju OF in njenih množičnih organizacij in podpori vsega prebivalstva ter Narodne milice.

»S prestopom iz ilegalnega dela v legalno dne 9. maja 1945 je na iniciativo AFŽ ustanovil Mestni pripravljalni odbor OF med drugim tudi odsek za prehrano...«,⁵¹ ki je organiziral kuhanje hrane na terenu za prihajajoče partizane in vračajoče se internirance (repatriirance). Popisali so zaloge hrane, jih uskladiščili in zastražili z Narodno milico. Eno takih skladišč je bilo pri Slamiču v Ljubljani. Javne kuhinje so bile v Delavskem domu, Ljudska kuhinja, kuhinja v Delavski zbornici in menza v Cukrani.⁵² Na kolodvoru je bila ustanovljena okrepčevalnica za repatriirance.

Prehrana, obleka in stanovanje so bili osnovni življenjski problemi, ki so pestili ljubljansko prebivalstvo po vojni. Izredno huda je bila zima 1945/46, predvsem zaradi pomanjkanja kurjave, zdravniki pa so ugotavljali veliko nedohranjenost prebivalstva, ki je pripomogla k naglemu naraščanju bolezni revnih — TBC. Statistik je za julij mesec 1945 ugotovil potrebnost kalorij za 5-člansko

družino na dan: oče (3100 kal.), mati (2800 kal.), sin 12 let (2400 kal.), dete 2 let (1600 kal.), kar je bilo skupaj 11.900 kalorij. Dejansko pa je družina dobila na živilske karte le za 9534 kalorij hrane na dan, tj. 2366 kalorij manj (ali 19 % manj).⁵³ V prehrani je bilo premalo maščob in sladkorja. Za Ljubljano je bila pereča tudi preskrba s svežim mlekom, do katerega so imeli pravico le dojenčki, otroci od 2—14 leta, starejši nad 60 let, bolniki in nosečnice. Poleg svežega mleka so delili tudi kondenzirano mleko (iz UNRRA paketov) in mleko v prahu. Za distribucijo mleka v Ljubljani je skrbelo podjetje Mlekopromet tudi preko privatnih mlekarn. Meseca avgusta 1946 je bilo v Ljubljani le 28.131 upravičencev do svežega mleka.⁵⁴ Tudi sveže meso je bilo redko na jedilniku ljubljanske družine. Slovensko podeželje je imelo premalo živine, dovoz iz Banata pa je bil težaven zaradi slabih komunikacij.

Problem prehrane je bil zelo velik, vendar je počasi začela prihajati hrana z obnovljene-ga slovenskega podeželja, iz drugih jugoslovanskih pokrajin in tudi tujine.

SOCIALNO SKRBSTVO IN ZDRAVSTVO

Največja pozornost na področju socialnega skrbstva in zdravstva je bila namenjena družinam padlih in družinam žrtev fašističnega terorja, vojnim invalidom in zdravstvene zaščite potrebnim repatriirancem, predvsem pa vojnim sirotam in vsem otrokom, da bi čim lažje premagovali tegobe pomanjkanja v prvih dveh povojnih letih. Osvobodilna fronta

in predvsem njene množične organizacije (Rdeči križ, AFŽ, ZMS) so bile najbolj aktivne pri zbiranju denarja, oblek, obutve, živeža, zdravil, igrač, posteljnine in podobno za vse otroke, ki so ostali brez strašev: »... ki so padli na bojiščih za našo svobodo ali pa so bili umorjeni od fašistov in njihovih pomagačev na moriških...«.⁵⁵ Poleg izrednih nabiralnih akcij so morale ljubljanske četrti dati redne mesečne vsote denarja za te namene in med njimi je bilo razvito pravo tekmovanje v tem, katera bo zbrala več prispevkov. Zbiranje prostovoljnih prispevkov za kritje socialnih potreb se je leta 1946 bolje organiziralo. Ustanovljen je bil »Socialni fond OF«, ki je konec tega leta vključeval 22 % ljubljanskega prebivalstva.⁵⁶

Med najbolj perečimi problemi je bila prehrana otrok. Sledile so si številne akcije za pridobitev dodatne hrane. Tako je npr. oddelek za zaščito mater, otrok in mladine pri ministrstvu za socialno politiko NVS organiziral akcijo za dodatno prehrano mladine v Ljubljani od 20. 6. do 4. 7. 1945, med katero je bilo razdeljeno 9709 kg kruha in 902 kg marmelade.⁵⁷ Posamezne ljubljanske družine so pomagale tudi s sprejemanjem vojnih sirot v rejo ali pa so plačevale zanje oskrbovalnino v domovih (npr. v Domu Titove mladine v Mostah, v Titovem domu v Stanežičah pri Medvodah in drugod). Ljubljana je leta 1945 dobila 438 »bosanskih otrok«, vojnih sirot brez staršev, in jim preskrbela stanovanja pri ljubljanskih družinah ter organizirala šolanje (v posebnih razredih na Prulah, Ledini, v Mostah in drugod).⁵⁸ Že naslednje leto so se ti otroci, v starosti od 4—14 let, večinoma vrnili v Bosno.

Za šoloobvezne otroke so bile organizirane počitniške kolonije. Že julija leta 1945 so dobili kvartni odbori OF nalogo, da predlagajo: »... najbolj slabotne in okrepitve potrebne otroke na počitniške kolonije ob morju v Portorose, na Gorenjsko v Bohinj, Bled, Kranjsko goro in Preddvor... Otrok, ki sam nima dveh rjuh in odeje in ostale opreme, ki naj bi jo imel vsak udeleženec kolonije, naj zaradi tega ne izgubi možnosti udeležbe...«.⁵⁹ V letu 1946 so ljubljanski dijaki preživljali počitnice tudi v zdravstvenem domu v Medvodah, v šoli v Škofji Loki, Strunjanu in drugod.

Posebna pozornost se je posvečala otrokom zaposlenih mater, za katere so ustanovljali »dnevna zavetišča«. Tako je MOOF že julija leta 1945 organiziral dnevno zavetišče pri Uršulinkah v Ljubljani; to je bila majhna soba — bivši šolski razred —, v kateri so našli zavetišče otroci v starosti od 4 do 7 let. To

so bili začetki otroškega varstva po osvoboditvi, ki so bili omejeni zaradi slabih danih objektivnih možnosti. Tudi druge socialne institucije v Ljubljani (ubožnice, domovi za ostarele in druge) so imele težak položaj zaradi neurejenega financiranja in oskrbovanja z življenjskimi potrebščinami. Da bi se njihov položaj izboljšal, se je leta 1946 začelo uveljavljati patronatstvo podjetij, institucij, sindikalnih organizacij, ki so prevzeli skrb za njihovo redno delovanje. Prvi patronat je bil vzpostavljen nad Prehodnim domom v Marijanišču, ki je deloval pod geslom: Otrokom več veselja in ljubezni!⁶⁰

Posledice vojne in slabe prehrane po njej so vplivale na zdravstveno stanje ljubljanskega prebivalstva. Razširjene so bile bolezni, kot so davica, griža, legar; največ težav pa so povzročale srbečice, ušivost in garjavost. Organizirale so se prave kampanje za razkuževanje perila in oblek (npr. v Antiskabičnem ambulatoriju v Delavskem domu). Po šolah, tovarnah, četrtnih ljudskih odborih pa so se organizirala predavanja za dvig higiene. Leta 1946 je naraslo število obolenj za TBC, kar je bila posledica vojne, hude zime 1945/46 in slabih stanovanjskih razmer. Situacijo je oteževalo še pomanjkanje zdravil, ker domačih tovarn skoraj ni bilo, inozemska zdravila pa so bila zelo draga.⁶¹

Posebno pozornost je nova ljudska oblast posvetila zaščiti materinstva. Že decembra leta 1945 je bil ustanovljen »Materinski dom na Viču«, ki je bila edina ustanova te vrste v jugoslovanskem merilu v tistem času.⁶² Sprejemal je nosečnice, ki so bile lažje zdravstveno ogrožene ali pa niso imele urejenih gmotnih in družinskih razmer. Skrb za dojenčke in predšolske otroke se je kazala tudi v pospešenem ustanavljanju otroških jasli, vrtcev, mlečnih kuhinj in podobno.

SOLSTVO

Prva naloga po osvoboditvi je bila obnova šolskih poslopij, ki so bila večinoma med vojno in deloma tudi po njej zasedena z vojaštvom. Prostorsko stisko v Ljubljani so večali tudi odvzemi dotedanih šolskih poslopij (Mladeke, Škofovih zavodov v Št. Vidu, Krekove gospodinjske šole v Šiški in drugih).

Šolska vrata so se odprla šele 15. oktobra. Na ta dan so se zbrali ljubljanski učenci in dijaki na Kongresnem trgu, kjer jim je spregovoril prosvetni minister dr. Ferdo Kozak. Revolucionarna dejanja na področju šolstva so bila odprava zasebnih in meščanskih šol (npr. zasebne ljudske šole v Marijanišču, Lichtenthurnu, pri Uršulinkah), uvedba na-

čela enotnega in obveznega 4-letnega splošno-izobraževalnega šolstva in znanstvena utemeljitev učne snovi.⁶³ Zaradi pomanjkanja učiteljstva, kar je veljalo predvsem za podeželje, so na učiteljski v Ljubljani organizirali pedagoške tečaje med poletnimi počitnicami leta 1945.⁶⁴ Za ljubljansko učiteljstvo pa je bil organiziran v dneh od 24. 9. do 3. 10. 1945 informativno politični tečaj z namenom: »... da bo učiteljstvo pripravljeno na novo življenje in delo v novih šolah.«⁶⁵ Tečaj je obiskovalo preko 400 učiteljev in učiteljic.

Tisti posamezniki, ki so izgubili narodno čast, so izgubili tudi pravico do šolanja za čas trajanja kazni, na učiteljski pa za vedno. Tako je sodelovanje z okupatorjem, voditelji oz. propagandisti ter pobudniki preganjanj sošolcev aktivistov vplivalo na izgubo pravice do šolanja za dobo 1945—1947, na univerzi pa za dobo 1945—1949.⁶⁶ Najhitrejši razvoj po osvoboditvi je doživelo strokovno šolstvo. V tem času so bile ustanovljene Srednja šola za turizem in gostinstvo v Ljubljani (1945/46), Šola za umetno obrt (marca 1946), Grafična šola (novembra 1946), Dentistična šola (marca 1946) in druge.⁶⁷ Ustanovljeni pa sta bila tudi Akademija upodablajočih umetnosti in Akademija za igralsko umetnost.

Pomembno vlogo v šolskem življenju sta imeli pionirska in mladinska organizacija, ki sta aktivno sodelovali pri političnem delu, organizaciji razstav, telovadnih nastopov, raznih drugih prireditev, igrar, koncertih in podobno. Kot primer politične aktivnosti lahko omenimo akcijo srednješolske mladine proti reakcionarnim elementom na šolah 27. novembra leta 1945. Zahtevali so odstranitev vseh protinarodnih in proti ljudski oblasti usmerjenih učiteljev in učencev. Demonstrirali so pred učiteljskim in pred Lichtenhurnovim zavodom v Ljubljani.⁶⁸ Tudi v šolstvu imamo v razdobju 1945—1947 prepletanje novega s starim. Tako npr. se je takoj po vojni poučevali verouk na ljubljanskih šolah na prostovoljni bazi udeležbe učencev.

KULTURA

Že maja leta 1945 se je pri MOOF konstituiral Prosvetni oddelek, ki je med drugimi prevzel 3 stare mestne kulturne institucije: Mestni muzej, Slovensko knjižnico in Mestni arhiv, ki je bil z dnem 1. 10. 1945 prvi dostopen javnosti.⁶⁹ Za povojno kulturo je veljalo načelo množičnosti. Jeseni leta 1945 je bila ustanovljena Ljudska prosveta LRS, ki je imela svoj mestni odbor v Ljubljani in je združevala pevske zборе, igralske družine,

folklorne skupine, godbe, knjižnice, večerne gimnazije in ljudsko univerzo. Z dnem 20. 11. 1945 je pričela z delom osrednja ljudska univerza v Ljubljani v Frančiškanski dvorani v obliki snovno zaključenih predavanj ob upoštevanju vseh področij: »... ki vsebujejo živ interes med občinstvom. Saj se delo osrednje univerze ne bo omejevalo na izobražence v centru mesta, ampak bo skušalo zajeti po četrtnih ljudskih univerzah tudi naše mestno periferijo. Prav od te je odvisno, ali bodo mogla biti pota sodobne ljudske univerze tudi zares nova pota.«⁷⁰

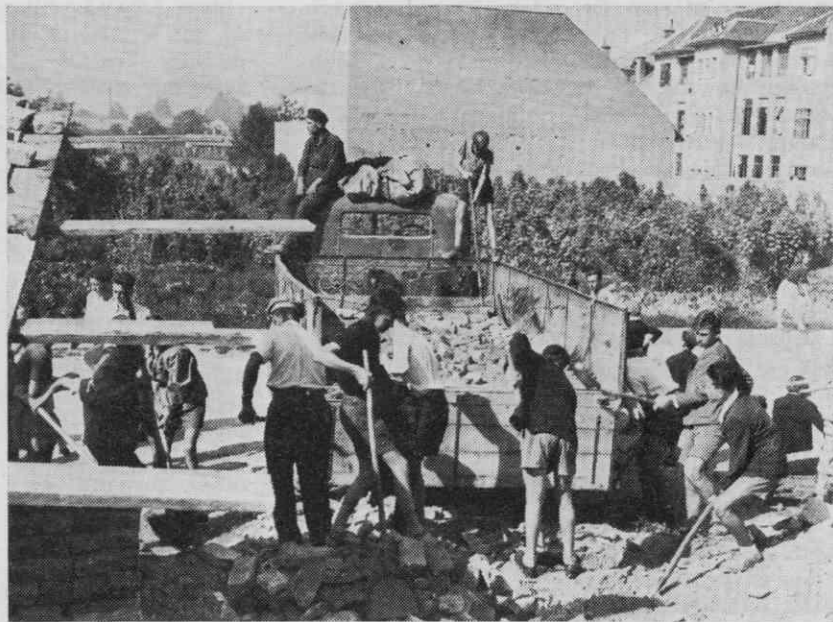
Radio Ljubljana se je oglašil že prve ure osvoboditve in je imel v vsem obdobju pomembne informacijske kot tudi kulturno-prosvetne naloge. Ljubljanske kinodvorane so bile sicer prve dni osvoboditve zaprte, vendar so kmalu začele s prikazovanjem predvsem sovjetskih filmov. Slovensko narodno gledališče je uprizorilo Borove Raztrgance v operni hiši že 19. 5., Frontno gledališče XV. udarne divizije pa 6. junija Klopčičevo igro Mati.⁷¹ Ljubljanska Drama in Opera sta začeli z rednim delom šele jeseni leta 1945.

Pomembno vlogo je imelo tudi časopisje: Slovenski poročevalec, Ljudska pravica, Tekmujmo (tedanje glasilo MLO), Tovariš (obnovljen oktobra 1945), Pavliha (6. 9. 1945), Pionir, Mladina, Ciciban in druga. Da bi prišle novice do čim širšega kroga bralcev in tudi z namenom doseči aktivno sodelovanje delovnih ljudi pri sestavljanju informacijskih glasil, so se v tem obdobju uveljavili »stenčasi«.

Sredi julija 1945 je bila ustanovljena prva povojna založba Slovenski knjižni zavod, nato Cankarjeva založba, ki je izdajala predvsem politično literaturo, in avgusta istega leta Državna založba Slovenije, ki je izdajala šolsko, znanstveno, politično, kulturno, umetniško in drugo literaturo.

SPORT

Telesna kultura oziroma fizkultura je imela nalogo zajeti čim širši krog ljudi, predvsem pa mladino z namenom, da bi bili pripravljene na zahtevnosti življenja v času obnove. Kot v kulturi je imela množičnost svoje mesto tudi v športu. Organizirali so se množični krosi kot npr. 6. 4. 1946. leta, ko so Mestni odbor OF, Mestni medstrokovni svet in Mestni odbor ZMS organizirali tek čez drn in strn, ki se ga je udeležilo 6197 ljudi.⁷² Ta spomladanski masovni tek je imel tudi širši pomen, ki je bil opredeljen tudi na plakatu za tek: »Ta fizkulturna manifestacija naj dokaže in pokaže vsemu svetu, da smo resnično

Odstranjevanje ruševin za
Bežigradom septembra 1945
(Fototeka MLRS)

kulturen narod, ki hoče s harmonično kre-
pivijo duha in telesa ustvariti svojo ljudsko
kulturo v prijateljskem sodelovanju z vsemi
miroljubnimi narodi.«⁷³ Ob I. zletu fizkul-
turnih društev Slovenije v Ljubljani dne 19.
8. 1945 je bil množični nastop telovadcev na
stadionu za Bežigradom. Organizirale pa so
se tekme vrhunskega športa, kot je bila no-
gometna tekma Ljubljana proti VII. korpusu
dne 20. maja 1945, ki jo je spremljalo ok.
1500 gledalcev in ki se je končala z zmago
moštva Ljubljana. Ves izkupiček od te tekme
je šel v fond za podporo vojnih sirot.

Ljubljana je imela v prvem letu po osvobo-
ditvi kar 11 fizkulturnih društev, naslednje
leto pa le, 7, kar je imelo za posledico izgubo
stika s terenom.⁷⁴ Ljubljana je bila tudi
prizorišče šahovskega turnirja konec leta 1945,
motornih dirk maja leta 1946, partizanskega
marša junija leta 1946, letalskega mitinga
septembra istega leta in vrste drugih šport-
nih manifestacij.

OPOMBE

Razprava o razvoju Ljubljane v prvih dveh
povojnih letih temelji pretežno na uporabi arhiv-
skega gradiva, ki ga hrani Zgodovinski arhiv
Ljubljana in ima tudi namen opozoriti na to
gradivo, ki ga dosedanja proučevanja povojne
zgodovine Ljubljane v glavnem niso upoštevala.
Zaradi neurejenosti je nedostopno arhivsko gra-
divo republiškega značaja, ki ga hrani Arhiv
SR Slovenije. Opozoriti pa moram tudi na gra-
divo, ki ga hrani Arhiv Jugoslavije in ki ni
upoštevano v tej razpravi (npr. v fondu Mini-

sterstvo industrije 1944—1948 je gradivo o I. na-
cionalizaciji decembra 1946. leta). Pregledano in
upoštevano je bilo dokumentacijsko gradivo: fo-
tografije iz fototek Zgodovinskega arhiva Ljub-
ljana in Muzeja ljudske revolucije Slovenije ter
plakati iz zbirk Arhiva SR Slovenije in Muzeja
ljudske revolucije Slovenije.

Literatura, ki sem jo upošteval pri tej razpravi:
— Ivan Kristan, Družbena ureditev SFRJ, Ljub-
ljana 1976; — Trideset let socialistične Jugosla-
vije, Beograd 1975; — Arhivsko gradivo v Slo-
veniji po osvoboditvi, (Referati 8. zborovanja
arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju od 20.
do 22. oktobra 1977), Ljubljana 1978; — Osnutek
raziskovalnega načrta Zgodovina Slovencev 1945
do 1976, (razmnoženo), Ljubljana 1978; — Arhiv-
ski dokumenti o obnovi in socialistični graditvi
v letih 1945 do 1947 (razstavni katalog), Ljubljana
1978; — Koledar zgodovine KPJ — ZKJ,
Ljubljana 1969; — Anton Melik, Naša velika dela,
Ljubljana 1951; — O naši ustavi in o nekaterih
temeljnih zakonih (izdal Sekretariat vlade LRS
za personalno službo), Ljubljana 1949; — Z II.
kongresa mladine Jugoslavije, Ljubljana 1946; —
III. kongres osvobodilne fronte Slovenije, Ljub-
ljana 1951; — II. kongres Komunistične partije
Slovenije, Ljubljana 1949; — Ljubljana v ilegali
do zloma okupatorja, IV, Ljubljana 1970; — Lju-
bljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana
1962; — Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine
(trojezična izdaja), Ljubljana 1965; — Ljubljana
1945—1970, Ob petindvajsetletnici osvoboditve,
Ljubljana 1970; — Ljubljana 1945—1965 (kronika
Ljubljane), Kronika, št. 1, 1965; — Matjanko
Dolenc, Razvoj ljudske oblasti v Ljubljani v
prvem desetletju po osvoboditvi, Kronika, št. 2,
1965; — Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem
desetletju po osvoboditvi 1945—1955, Ljubljana
1965; — Janez Kajzer, Življenje Slovencev v svo-
bodi, Borec XVII., 1976, št. 1, 2, 4, 5, 6—7, 8—9,

10—11; — Marjan Drnovšek, Prvi dnevi svobode, Ljubljanski dnevnik, 6. 12. 1978; — isti, Junake boja so zamenjali junaki dela, Ljubljanski dnevnik, 13. 12. 1978; — isti, Škatlica vžigalic za mesec dni, Ljubljanski dnevnik, 4. 1. 1979; — isti, Noben otrok ne sme biti neprekrbljen, Ljubljanski dnevnik, 19. 1. 1979;

1. Slovenski poročevalec (SP), št. 1, Ljubljana na dan osvoboditve, Pozdrav arhitektov! — 2. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Ljubljana (LJ), Reg II, predsed. št. 76/45, Okrožnica z dne 9. maja 1945. — 3. Ur. l. SNOS in NVS, št. 5, 2. 6. 1945, str. 31 in SP, št. 2, 10. 5. 1945. — 4. isto, str. 31—32. — 5. isto in Ur. l. SNOS in NVS, št. 8, 13. 6. 1945. — 6. ZAL, LJ, Izvršni odbor Mestnega ljudskega odbora (IO MLO), Okrožnica št. 45 z dne 14. 5. 1945. — 7. isto. — 8. SP, št. 24, 20. 5. 1945, Ljubljana je volila. — 9. ZAL, LJ, IO MLO, Zapisnik II. seje MOOF z dne 31. 5. 1945. — 10. isto, Zapisnik I. seje MOOF z dne 20. 5. 1945. — 11. isto, Zapisnik III. seje MOOF z dne 13. 6. 1945. — 12. isto. — 13. ZAL, LJ, IO MLO, Zapisnik seje MOOF in Komande mesta Ljubljane. — 14. ZAL, LJ, IO MLO, Popis prebivalstva in hiš z dne 15. 7. 1945 in SP, št. 76, 18. 7. 1945, Mestno okrožje Ljubljana — razmejitve in upravna razdelitev. — 15. Ur. l. SNOS in NVS, št. 33, 8. 9. 1945, str. 137—138 in ZAL, LJ, IO MLO, Odločba predsedstva NVS, oddelka za izgradnjo narodne oblasti, št. 191/1 z dne 20. 8. 1945. — 16. Krajevni leksikon LRS, Ljubljana 1954, str. 105. — 17. ZAL, LJ, IO MLO, poverljivi spisi 1945. — 18. ZAL, LJ, IO MLO, spis št. 917, 1946. — 19. SP, št. 81, 24. 7. 1945, V nedeljo bo Ljubljana volila SP, št. 86, 29. 7. 1945, Ljubljana, Maribor, Novo mesto in Ribnica na Dolenjskem danes volijo. — 20. ZAL, LJ, IO MLO, Statistični pregled o izidu volitev v okrožno mestno skupščino in Narodno osvobodilne odbore vseh 10 mestnih četrti, 29. 7. 1945 in Ur. l. SNOS in NVS, št. 22, 1. 8. 1945, V Slovenskem poročevalcu, št. 87, 31. 7. 1945 so drugačni podatki o rezultatih. — 21. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1945. — 22. ZAL, LJ, IO MLO, 17. seja MIO, 25. 2. 1946 in 27. seja ČLO Center z dne 27. 3. 1946. — 23. ZAL, LJ, IO MLO, Poročilo št. 481/46 za volitve v Št. Vidu, poročilo št. 813/46 za volitve na Viču in Poročilo o volitvah na Ježici s št. 307/1946. — 24. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1945. — 25. ZAL, LJ, IO MLO, zapiski 1945. — 26. ZAL, LJ, IO MLO, Konferenca ČNO, 4. 10. 1945. — 27. isto. — 28. SP, št. 152, 14. 10. 1945, Zgleden zbor volivcev mestne četrti Vič. — 29. ZAL, LJ, IO MLO, Dopis predsedstvu vlade LRS, 2. 5. 1946, ki ga je poslal referent za izgradnjo narodne

oblasti MLO Ljubljane, št. 568/46. — 30. isto. — 31. SP, št. 179, 16. 11. 1945, Volilni izidi v posameznih okrožjih. — 32. ZAL, LJ, IO MLO, II. zasedanje skupščine MLO, 5. 1. 1946. — 33. ZAL, LJ, IO MLO, poročila 1945. — 34. Ljubljana, F. dobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1962, str. 9. — 35. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1946. — 36. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1945. — 37. ZAL, LJ, IO MLO, II. plenum MLO, 5. 1. 1946. — 38. ZAL, LJ, IO MLO, III. plenum MLO, 29. 6. 1946 in Ur. l. SNOS in NVS, št. 62, 19. 12. 1945, Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji. — 39. ZAL, LJ, IO MLO, 16. seja MLO, 15. 2. 1946. — 40. ZAL, LJ, IO MLO, spis št. 230, 1. 3. 1947. — 41. ZAL, LJ, Okrožno sodišče v Ljubljani, Sodni register. — 42. ZAL, LJ, IO MLO, II. plenum MLO, 5. 1. 1946. — 43. ZAL, LJ, Četrta Center ZMS Ljubljana 1945—1946. — 44. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1946. — 45. Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945 do 1955, Ljubljana 1965, str. 66. — 46. Arhiv Litostroja (še pri ustvarjalcu). — 47. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1946. — 48. ZAL, LJ, IO MLO, spisi 1945. — 49. isto. — 50. ZAL, LJ, Krajevni ljudski odbor Bizovik. — 51. ZAL, LJ, IO MLO, Poročilo o delu OF odseka za prehrano. — 52. isto. — 53. ZAL, LJ, IO MLO, Odseka za prehrano MOOF, 20. 7. 1945. — 54. ZAL, LJ, Trgovina in preskrba MLO, fasc. 47. — 55. Plakat RK Slovenije — V imenu revežev in sirot. — 56. Gradivo o razvoju..., str. 175. — 57. SP, št. 73, 14. 7. 1945, Akcija za priboljšek v hrani izčrpani mladini. — 58. Gradivo o razvoju..., str. 163. — 59. SP, št. 72, 13. 7. 1945, Otroci gredo v počitniške kolonije. — 60. ZAL, LJ, IO MLO, 23. seja MIO, 20. 5. 1946. — 61. ZAL, LJ, IO MLO, II. plenum MLO, 5. 1. 1946 in III. plenum MLO, 29. 6. 1946. — 62. Gradivo o razvoju..., str. 142. — 63. Ur. l. SNOS in NVS, št. 24, 8. 8. 1945, Uredba o ukinitvi meščanskih šol. — 64. ZAL, LJ, Učiteljsiše v Ljubljani. — 65. ZAL, LJ, IO MLO, Poročilo prosvetnega oddelka MNOO in SP, št. 151, 13. 10. 1945, Informativno politični tečaji za učiteljstvo v Ljubljani. — 66. Ur. l. SNOS in NVS, št. 24, 8. 8. 1945, Uredba o prepovedi šolanja, obiskovanja tečajev in opravljanja izpitov. — 67. Gradivo o razvoju..., str. 188. — 68. SP, št. 192, 2. 12. 1945, Ljubljanski srednješolci proti reakcionarjem na šolah. — 69. ZAL, LJ, IO MLO, II. plenum MLO, 5. 1. 1946. — 70. SP, št. 182, 20. 11. 1945, Letošnji program osrednje ljubljanske ljudske univerze. — 71. SP, št. 23, 19. 5. 1945, SNG v Ljubljani in SP, št. 41, 8. 6. 1945, Nastop frontnega gledališča v Ljubljani. — 72. Arhiv SR Slovenije, Zbirka plakatov, akc. št. 1597. — 73. isto. — 74. Gradivo o razvoju..., str. 197.